

- 162. — պիտի ձուլեն [զէնքեր] մեր ներկայութեան:
- 163. — [Յանձնարարեցին (?)] անոնք դարբիններուն:
- 164. — Արհեստարները նստեցան (ու) ժողով մը զուժարեցին:
- 165. — Մեծ ուրազներ ձուլեցին:
- 166. — Կացիններ ձուլեցին, իւրաքանչիւրը երեք տաղանդնոց⁵²:
- 167. — Մեծ թուրեր ձուլեցին:
- 168. — շեղբերով՝ երկու տաղանդնոց,
- 169. — սուսերագունդերով⁵³ (?) դաստապաններու վրայ (?), իւրաքանչիւրը երկու տաղանդնոց:
- 170. — սուրբուն, երեսուն մասս սակի իւրաքանչիւրը:
- 171. — Գիլգամէշն ու էնկիդուն, իւրաքանչիւրը ունէր տասը տաղանդնոց հանդերձանք մը:
- 172. — [Ուր]ուկի [մայրաղ]լրան մէջ՝ իր եօթը նիգերով:
- 173. — խաժամուծը հաւաքուած էր:
- 174. — քառուղեան Ուրուկի փողոցին մէջ:
- 175. — Գիլգամէշ,
- 176. — [երէցներն Ուրուկին] քառուղեան,
- 177. — [. նստեցան իր առջեւ:
- 178. — [Եւ Գիլգամէշ ըս]աւ [անոնց]:
- 179. — «[Լսեցէ՛ք, ո՞վ երէցները քառուղեան [Ուրուկի]:
- 180. —

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ԱԲՂ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 8)

⁽⁵²⁾ Տաղանդ մը հաւասար էր վաթսուն սիտաթի՝ լիտրի:

⁽⁵³⁾ A. Heidel, The Gilgamesh Epic . . . էջ 37:

ՊԼՏՏՐԸ-ԲԸՆՆՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՊ ԱՐԺԱԿՈՒՆԻ

6.

Պապ Թագաւորի կեանքը եւ գործունէութիւնը ուսումնասիրող մէկը, մեծ սիրութեան կը մասնուի ի սես Փաւսոսի անասելի ասելութեան դէպի երիտասարդ այս արեան: Դուն որ ապշած էիր Եղիշեի սանձարձակ, մոլեռանդ բշտամութեան հանդէպ Մարզպան Վասակ Սիւնիի, շքունքդ կը խաճնես այն փրփեթախ կասաղութեան, որով Փաւսոս իր հրաշեկ ցասման մտակներ կը շաչեցնէ զժբախս եւ ողբերգական բազաւորի զլխին:

Այս պարագան յոյժ ցաւալի է, քանզի Պապի մասին սկզբնական միակ հայ աղբիւրը Փաւսոսն է: Յաջորդական պատմիչներ, որոնք Չորրորդ դարու անցներ կը յիշեն, առաւել կամ նուազ չափով կը կրկնեն Փաւսոսի ըսածները:

Բացի հորենացիի Պասմութեան մէջ քանի մը տղով տուած բանկազին մէկ տղեկութեան, որ Պապի անձին եւ գործունէութեան շատ մը մուր կէտեր կը բացաւէ, լինչպէս նաեւ կը լուծէ Փաւսոսի կրֆոս Էնիին զազնիքը: Մեր այս զբիւն մէջ մանրամասն կ'անդրադառնանք այդ կէտին:

Որքան անպատեխորէն յուզիչ է սեսնել այս անբախս Արշակունի բազակիրը, որ իր քաներեք տարիք չկրցաւ լնցնել, աւելի քան 1,500 տարի հայ սերունդներու քամահանքին ենթարկուած, որովնեսեւ բոլոր հետագայ պատմիչներ, գրեթէ մինչեւ մեր օրերը, պարզապէս կրկնեցին այն զենեային պակերը որ Փաւսոս գծեց:

Անոնք չուզեցին, կամ բերեւս իրենց մտէն իսկ չանցաւ, Փաւսոսի վկայութիւնը մանրագնիին քննութեան ենթարկել, շտապ ըմբռնելու Արեւի կարծեսեւ բազաւորութեան շրջանին կասաւած գործերուն զրգապատնասները, կեանքատեղու զանոնք, եւ ապա իրենց քննութեան լոյսով ի յայտ եկած նկարը բաղդատելու Փաւսոսի ներկայացուցածին հետ, որպէսզի իմանան քէ արդեօ՞ք Պապ իրապէս ստանալէն աւելի սեւ էր:

Հասկնալի է քե, անցեալ դարերու բն-
րացիին, ան հայ պատմագրողները, որոնք ի-
րենց ժամանակակից պատմաբաններ գրելով
մեկեկ, հին դեպքերու ալ նկարագրութիւնը
ներկայացնել ուզեցին ընթերցողին, պարզա-
պէս կրկնեցին հին մատենագիրներու պատ-
մածները: Քննական մեթոտով, մեկնաբա-
նել կամ վերլուծել, բոլորովին անձանօր
բաներ ըլլալուն, մանաւանդ դարերով նուիր-
ականացած պատմագիրներու վերաբերմամբ,
Պապը պահուեցաւ այն դժոխային գառա-
զեղին մէջ ուր Փաւսոս բանարկեց զինք:

Երեսասարդ Պապը, Փաւսոսի էջերէն
զուրս կուզայ անտելի հրէք մը, անյուսօրէն
բարախում ամենայնօրի այլաներութեան
սիրվեալուն մէջ: Երբ բուռածները իրաւ են,
կը գործանաս քե ի՞նչպէս իր շուրջիները
նայնիսկ ամիս մը կըցած են տակալ այս գա-
զանին, ուր մնաց քանի մը տարիներ:

Փաւսոսի ներկայակարէն երկու զոյն մի-
այն ունի. սպիտակ եւ սեւ: Սպիտակը, ինչ
մ'ալ երանական լուսափոշիով խառնուած:
Սեւը, գեհեհեհ մտուրով շաղախուած:

Անոր կողմնակցական ոգին միմիայն ա-
տելութեան լարը շնչեցնէր, այլ նայնման եւ
աւելի ետանդով փառաբանութեան փողը,
երբեմն այնման չափազանցեալ շեշտով, որ
ծիծաղող կրնայ շարժիլ: Ա՛հ, ան իրեն ասելի
անձներ վար նետելու համար՝ իրեն սրտին
փափաքած խորութեամբ գանձովեմ անզունդ
չկրնար գտնել, ինչպէս ալ իր հաւանածներուն
համար, զոյսիչ բարձրութիւն:

Զոր օրինակ, առնենք Ասորի Դանիէլ
Եպիսկոպոսը, որ բաղդասմամբ վերանես
եւ Ներսէս Կարողիկոսներու, երկրորդա-
կան զծի վրայ կուզայ, սակայն Փաւսոսի
աչխին անոնցմէ աւելի հրաշագործ մեկն է:
Կարգանք.

«Սա (Դանիէլ) զարմանալի մարդ էր,
մեծամեծ նշաններ եւ սքանչելիքներ կը գոր-
ծէր Յիսուս Քրիստոսի անունով: Առանց
կօշիկներ հանելու ոտով քաշելով գետերու
ջրերուն վրայէն կ'անցնէր, եւ ոտները չէին
բշտուիր: Սասկառու ձեւով քաշուած, երբ
ծիւնը կը կուտակուէր լեռ ու ձոր, եւ ան
նամբարգել ուզէր այդ ասեմ այդ լեռներու
վրայէն, ձիւնը անմիջապէս կը հալէր, կը
ցամփէր: Իսկ երբ հեռու տեղ երթալ կ'ուզէր,
առանց իր կողմէ որ եւէ նիգի, փայլակի
նման կը սլանար եւ կարծես բռնելով ան:

միջապէս ինքզինքը կը գտնէ իր ուզած տեղը:
Ան մեռելներ կը յարուցանէր, հիւանդներ կը
բժշէր, եւ զեռ ասոնցմէ աւելի նշաններ ու
սքանչելիքներ կը գործէր, որ նայնիսկ գրով
նկարագրել կարելի չէ »:

Եւ Դանիէլ մինակը չէ: Հեղինակը կը
յիշատակէ քանի մը անապատաբանակ միանձ-
նակեացներ, որոնց խրոտանչիւրքին համար
հրաշագործութեան բաներ կը գրէ: Զրի վրայ
հալել իրեն համար մասնաւոր հրապոյր մը
ունեցած ըլլալու է: Շաղիսա անունով անա-
պատականն ալ Դանիէլի պէս ջրերու վրայ
կը քալէ առանց ոտները բշտելու: Անոր ա-
մենօրեայ ընկերները առիւմներն են, եւ ա-
ւելի քան քան առիւմ միտք իր հետ կը նամ.
բորդեն, եւայլն:

7.

Այժմ կարգանք մեկ երկու նմոյշ Փաւս-
ոսի բաժաններէն Պապ Թագաւորի մասին:

Կարծես վախճալով որ ընթերցողը ան-
ուշադիր կրնայ ըլլալ, Պատմութեան ընթաց-
քին երկու տարբեր տեղ, Դ. Գիրք՝ 44րդ Դրութիւն,
եւ Ե. Գիրք՝ 22րդ Դրութիւն, կը յակարկէ Պա-
պին: Թագաւորի գործերու մասին ուրիշ
զուտներու մէջ ալ յիշատակութիւններ շատ
ունի, բայց վերոյիշեալ երկու զուտներու
մէջ մարդն է որ կը ներկայացնէ:

44րդ Դրութիւն.

«Երբ մայրը զայն ծնաւ, որովհետեւ ան-
օրէն մարդ էր եւ Ասուածէ բնու վախ չու-
նէր, մայրը զայն դեւերուն նուիրեց, եւ բազ-
մաքիւ պեւեր մանուկին մէջ բնակեցան եւ
զինք կը վարէին իրենց ուզածնուն պէս:
Ան սնաւ, մեծցաւ եւ մեղքեր գործեց, ինչ-
պէս, պոռնկութիւն, պիղծ արուագիտու-
թիւն, անասնագիտութիւն եւ զագրելի, զար-
շեղի գործեր, բայց մանուանդ արուագի-
տութիւն: Ասոնցմէ զատ ինքն ալ ուրիշներու
կ'իպանար, եւ այսպէս զագրելի գործերու
մէջ բաւալած էր:

«Անգամ մը մայրը անոր արուագիտու-
թիւնը իմանալուն, չկրնալով այդ վաստան
խայտառակութեան համբերել, որդւոյն սե-
նեկապանին պատուիրեց որ երբ ան պղծու-
թեան համար մարդ կը պահանջէ, զինքը
ներս կանչէ: Երբ պատանի Պապ անկողին
մտնելով մարդ ուզեց պղծութեան համար,
մայրը ներս մտաւ եւ զուկին առաջ նստաւ:

Պատանին սկսում նշալ եւ բաւ մօրք. «Գնա՛ աշտեղէն, որովհետեւ կը խորովիմ, կ'աչբիմ, կը պայրիմ, երբ աշտեղէն չերբաս»: Իսկ մայրը բաւ. «Ես աշտեղէն դուրս չեմ երբար, չեմ երբար»: Իսկ Պապ ալ աւելի կը սասկացնէր իր նիշը եւ վայնասունը:

«Իսկ մայրը նայեցաւ եւ աչեքովը տեսաւ որ սպիտակ օտեր պատեր էին բազմոցի օտերը եւ կը փառքուէին պատանի Պապին, մինչ ան պառկած անկողնէն կը նշար եւ կը պահանջէր այն պատանիները որոնց հետ պրծուրիւն կ'ընէր: Մայրը այս տեսնելով յիշեց թէ որովհետեւ երբ իր զաւակը ծնած ժամանակ: Հասկցաւ թէ այն դեւերն էին, որոնք օտերու կերպարանով իր որդւոյն կը փառքուէին: Արտասուելով բաւ. «Վայ ինձի, որդեակս, ես չէի գիտէր որ կը տանջուիր»: Վեր ելաւ եւ այնտեղէն հեռացաւ, որպէսզի Պապ իր ցանկութիւնը յազեցնէ:

«Եւ այսպէս դեւերով ղեկավարուած, այսպիսի գործերու անձնասուր եղած էր Արեւիկի որդին Պապ իր կեանքի բոլոր ընթացքին, մինչեւ բազաւորութեան հասնիլը, մինչեւ իր մահը»:

Այժմ տեսնենք 22րդ Գլուխը.

«Իսկ Պապ Քազաւորը, երբ դեռ նորածին երեխայ էր, իր անօրէն մայրը Փառանձեմ զինք դեւերուն նուիրեց, ուստի ան զայսուրեքէն ի վեր դեւերով լեցուն էր: Որովհետեւ ան միշտ դեւերու կամքը կը կատարէր, ուստի չէր ուզէր բժշկուիլ, այլ միշտ իր անձը կը վարձեցնէր դեւերու, եւ դեւերը կախարհութեամբ կ'երեւէին անոր վրայ, եւ ամէն մարդ բաց աչքով կը տեսնէր դեւերը անոր վրայ: Որովհետեւ երբ մարդիկ ամէն օր կուզային բազաւորը սլոնելու, կը տեսնէին որ դեւերը օտերու կերպարանով դուրս կուզային Պապ բազաւորի ծոցէն եւ կը փառքուէին անոր ուտերուն: Բոլոր տեսողները կը վայնային մօք երբալ, իսկ ան այդ մարդկանց պատասխանելով կ'ըսէր. «Մի վայնաւ, անոնք իմս են»: Եւ ամէն մարդ ամէն ժամանակ այսպիսի կերպարաններ կը տեսնէին անոր վրայ:

«Անոր մէջ մեծ քանակութեամբ դեւեր բոյն դրած էին, որոնք միշտ կ'երեւէին այն մարդկանց որոնք բազաւորին տեսնելու կուզային: Բայց երբ Նեոստա Հայրապետը կամ Խաչ սուրբ Եպիսկոպոսը բազաւորի մօտ կուզային՝ դեւերը կը չփանային, աներեւոյր

կ'ըլլային: Եւ Պապ բազաւորը պրծուրեան մէջ կը բաւալէր, երբեմն ինք էր կը դառնար եւ իրեն ընուրեան կը յանձնէր, երբեմն ուրիշ արուները էր դարձնելով, անոնց հետ կը խառնակուէր, երբեմն ալ անասուններու հետ խառնակուրիւն կ'ընէր: Եւ այսպէս իր կեանքի բոլոր օրերուն ան կը կառավարուէր դեւերով, որոնք իր մէջ կը բնակէին»:

8.

Երբ բազաւորին — սեւեւ բազաւորի — անձը եւ նկարագիրը այսօր անձնակցուցիչ գոյնով կը ներկայացուի, ապագայ պատմագիր մը դեմ առ դեմ կը գտնուի սա դրժուարին հարցին: Արդե՞՞ք բազաւորին արարները՝ անյուստէն խաբարեալ նկարագրի մը անխորհուրդ եւ յանկարծական ջղապար պոռկումներու արդիւնքն են, երբ ոչ, հակառակ իր անձի մասին տրուած վկայութեան, բազաւորը պատկան որոշ քաղաքականութիւն մը կամ ծրագիր մը որդեգրած էր, եւ իր առած արժանական քայլերը այդ ծրագիրը ի կատար հանելու համար եղած ձեռնարկներ էին:

Երբ, յետ մտերմման քննութեան, եզրակացնենք թէ առաջինն է, ուրեմն գործերն իս բազաւորի գազանի մը հետ է, որուն հրեալին նկարագիրը կը յայնուրի իր կատարած գործերուն մէջ տրամաբանական կապ ու նպատակի բացարձակ չզոյւրեցնեն եւ անոնց անբացատրելի կործանարար կամայականութենէն:

Հապա երբ մտակուած ծրագրի մը թելադրած արարներն են, այն տեսն վաստաբար կրնանք համոզուիլ թէ, պատմիչին կատարելու եւ մտերման պատասխանները անհասական կամ կուսակցական տեսլութեան արդիւնք են: Հետեւաբար իր վկայութիւնը ուսումնասիրողը պարտի չափազանց զգոյշ ըլլալ, կռապաստելու քննախնդիր պատասխանները, վերլուծելու, եւ ըսուածները բազմապիսիւր, վերլուծելու պարագաներու լոյսին տակ, պարագաներ՝ որոնցմէ ոմանք նոյն կրնան գտնուիլ, կամ ուրիշ ազդեցութեան: Եւ որպէս հետեւանք իր քննութեան, ի հարկին, ինչ ինչ մասեր անոր վկայութենէն փոխելու կամ բոլորովին անտեսելու:

Փաւսոս, որ մեծ ախորժակով ընթեր-

ցողին կը ներկայացնէ Պապ Թագաւորին այս սարսփազդու նրեռային պակերը, կը սանձէ իր փրփրած եռանդը եւ բոլորովին կը դժկամակի մեզի յայնչելու քէ դեռա՛սի Արեան ժամանակը սարեկանին արդէն ամուսնացած էր Զարմանգուլոս իշխանունիին հետ, եւ քան սարեկան չեղած երկու մանչ զաւակներու հայր էր!։ Զե՞ որ երիտասարդ Պապի մահէն հազիւ տաս տարի վերջ իր երկու զաւակները, երկուքն ալ ամուսնացած, երկու Լայաւասներու քաղաւորներ կ'ըլլան, ըս միեւնոյն Փաւստոսի։

Իսկ երբ փորձուիս եւ Փաւստոսին հարցնես քէ Պապ ե՞րբ կը գործէր այդ անպատեհի մեղքերը, որոնք կը յիշէ իր գրքին մէջ, «Պառնկուրիւն, պիղծ արուագիտութիւն, անասնագիտութիւն, եւ զագրեւի, զարեւի գործեր, բայց մանաւանդ արուագիտութիւն»։ Ե՞րբ է որ Պապին մայրը անոր արուագիտութիւնը իմանալուն, կը պատուիրէ որդւոյն սենեկապանին, որ երբ Պապ ըստ սովորութեան մարդ ուզէ պղծութեան համար, մայրը ներս կանչէ։ Պիտի տեսնես քէ քննոս պատագիրը կամ պիտի շուարի եւ կամ աւելի շղայնացած մեզի ալ բաժին հանէ իր նախասինքի հեղեղէն։

Ինչո՞ւ։

Պապ Թագաւորի կեանքին զլիսաւորութեանները ծանօթ են։ Բաւերեւեք սարիքը չբոլորած սպանեցին զինք։ Լազիւ տաս տարեկանին պատանդ դրուեցաւ Լուսնական Կայսեր։ Լոս Փաւստոսի գրքին մակերեսային քննութիւնն իսկ մեզի յոռեսես կը դարձնէ իր նեմարտախօսութեան մասին։

Տեսնենք։

Որովհետեւ Փաւստոս կը յիշէ Պապի մայրը, ուրեմն Պապ այդ պիղծ արարներուն անձնատուր կ'ըլլար տաս տարեկանէն առաջ։ Բանդի մայրը, — այս պարագային որ մէկն ալ համարես, Օլիմբիան կամ Փառանձեմը —, մանուկին հետ չէր տաս տարեկանէն վերջ։ Ըստ միեւնոյն Փաւստոսի, Օլիմբիան արդէն մեռած էր, իսկ Փառանձեմ Լայաւասն մնաց եւ ոչ քէ մանուկին հետ գնաց Պոլիս։ Նրբեկանին Լայաւասն վերագառնալէն վերջ ի գործ կը դնէր այդ գարեւի արարները, մայրը (այս անգամ Փառանձեմ) արդէն զոն գացած էր Շապուհ Թագաւորի վրէժխնդրութեան։

Կողմնակցական անհատը կրճով բարաւուն պատմիչի շարագրած սոյն տողերը դարեւրով ընդունուեցան որպէս անվիճելի ճշմարտութիւն։ Եւ հետագայ պատմագրողներ շարունակեցին իրենց ընթերցողներուն ներկայացնել երիտասարդ Արեայի այս սարսփելի պակերը։

Սակայն մենք Պապի ուրիշ մէկ պակերը ունինք, տուած իրեն իսկ ժամանակակից օտարագրի պատմիչ Ամմիանոս Մարկելինոսէ։ Եւ սա բոլորովին տարբեր Փաւստոսէ։

Օրմանեան Արեայիսկոպոս իր Աշխարհի մէջ կ'ըսէ քէ լատին հեղինակը աւելի արդար է դեպի Պապը, քան մեր ազգային պատմիչները։ Բայց մանրամասնութիւններու չմտնէ, եւ Փաւստոսը կ'եսմբելով հանդերձ իր չափազանցութիւններուն համար, Պապի մասին կը զլնայ սալ նպատակաւ բացատրութիւն, բացի ըսելէ քէ Պապ Թագաւոր Ներսէս Կարողիկոսը չբուճարեց, նման արարք Պապի խառնուածքին դէմ ըլլալով։

9.

Երիտասարդ Պապին պատմութիւնը, հակառակ անոր կարեանքէ քաղաւորութեան, հազիւ եօթ տարի, արժանի է ուսումնասիրութեան եւ յոյժ կարեւոր այն տեսակէտէ, որ նոր լոյս մը կը սփռէ իր ժամանակաշրջանի Լայաւասնի ներքին իրադարձութիւններու վրայ, քէ՛ քաղաքական եւ քէ եկեղեցական մարզի մէջ։

Նախարարներու հետզհետէ շեղուող կեդրոնախոյս ձգտումները, որոնք կ'արեւաշայտուին մէկ կողմէ ազգամիջեան կոիւններով, միւս կողմէ ալ ապստամբական փորձերով Արեւիկոնի գարաւոր հարսութեան դէմ։ Տեսոյ արագօրէն անող Կարողիկոսական հեղինակութեան, որպէս նոր ազդակ մը հայ պետական կեանքի մէջ, յարուցած բարդութիւնները։ Վերջապէս հայ քաղաւորներու մտահանգութիւնը ի տես իրենց արեւայական գործութեան շրջանին, եւ անոնցմէ մէկ քանին ձեռք առած միջոցները զանր փրկելու հայախոյժէ, Զորեոր դարու հայ պատմութիւնը կը դարձնեն յոյժ հետաքրքրական եւ յուզումնալի։

Իսկ այս իրար խաչածեւող ներքին պայքարները, ա՛լ աւելի կ'ընդունան արտաքին

ՄՐՏԵՆՆԵՐԿԵՆ

ԽՐԱՏ ԺԱՄԱԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆՑ

ԳՐ. ԽԼԱԹԵՑԻՐ ԾԵՐԵՆՑ

Խրատ ժամակարգութեանց, պղաքից եւ ձեռագրութեանց, հաստատկաց եւ առանձնութեան, ի Ֆրիգորէ Վարդապետէ:

Նախ պարտ է աստուածասիրաց ըստանալ հաւատաս ուղիղս, որ ի սուրբ գիրս գրեալ կայ սուրբ հարցն. զի ամենայն հոգեւոր բարեաց հիմն դաւանութիւն է յԱստուած ճշմարտա եւ ի տնաւրէնութիւն Քրիս-

տոսի, որով փրկեցաքն, և ապա աղաւթից հոգ ստանալ:

Եւ մեք պարտիմք զփափաք խնդրոյդ ձեր ընուլ. զոր ի սուրբ եւ ի հոգեկիր արանց սահմանեալ կայ: Զի աւելորդ է ինձ ի վերա նոցին բան յողել, բայց զնոցին սասացուք համառաւտարս:

Անաւթն ընտրութեան Պաղոս հրամայէ աղաւթել առանց բարկութեան և երկմտութեան. և թէ լեզուաւ կամ յազաւթս հոգիս անպատու լինի, և ոչ ինչ աւկաթմ: Վասն որոյ զե բանս մտաւք ընտրեցի, քան զբազում բանս լեզուաւք:

Եւ Տէրն հրամայէ չլինել շատախաւս յաղաւթելն, և այս ոչ թէ զբազում աղաւթելն արգելու, քանզի և ինքն զգի-

վանգներէ, կարծես իրենց զազարնակէսին կը հասնին Պապ Թագաւորի օրով:

Հակառակ իր երիտասարդ տարիքին, Պապ Արեակուսիններու երբեմնի միանեման հեղինակութիւնը վերահաստատած տեսնելու սելեուսն մտնով, փորձեց եւ ջանաց, հաստատակամ յամառութեամբ շարունակելու այս պայտարը, որուն մէջ իր հայր Արեակ կը մխրճուէր ի գին նոյնիսկ արիւնալի բախումներու հայ մեծամեծ իշխաններու հետ:

Պապ պիտի ընդարձակէր պայտարի նակար աւելի քան իր հայրը: Եւ վերջ ի վերջոյ, տակաւ կռուի հրահրած մոլեռանդութիւնը պիտի մղէր իր հակառակորդները, հայ եւ օտար, դաւելու երիտասարդ Արեայի կեանքն դեմ, ու այսպէս իր եղբրական վախճանով ալ պայտարը պիտի կորսնցնէր իր քովը:

Պապ սրտառու զվերջին քաջարի խոյանքն եր քաղաւորական մահամեծ հարսութեան մը: Իբնով կը վերջանար Արեակուսիններու կեդրոնական հզօր քաղաւորութեան ի խնդիր գործ դրած յուսահատական, տագնապալի հակայ փորձը: Իրեն յաջորդող Արեակուսի քաղաւորներ, արտաքին քաղաքականութեան մէջ արդէն ենթակայ Սասանեան արեւելիքի, իսկ ներքին նակասի վրայ այլեւս առաւելապէս Լուսաւորչի ընտանիքի վերջին կորովի կարողիկոսէն, Սահակ Պարբեւեցն, եւ անոր հաւատարիմ գործակից նախարարներէն

պիտի ստանային հրահանգ եւ ուղղութիւն, մինչեւ այն օրը երբ հնազանդեան պատկառելի այս արեւելեան հարսութիւնը, ծերունազարդ Սահակի նիղբուն հակառակ, կը մեռնէր, կարծես անոր բազուկներուն մէջ:

Պապի իրական ողբերգութիւնը, ոչ քի իր հասմնելի վայրագութեամբ սպանութիւն եր, այլ կուսակցամոլ կրէ կլանուած պատմիչի մը ելոյթը, զժբախտ Արեայի անհասկանութիւնը պարուրելու բունալից մեռելով մը որ դարեր տեսած է:

Արդար է որ մեկզի վանքն մտուր, ջանանք ծանօթանալ Պապի ժամանակաշաւին եւ անոր անձին, իր առաւելութիւններով եւ պակասութիւններով:

Տարիներ առաջ, պարբերական մամուլի մէջ երեւցած յօդուածներս Արեակ Բ. եւ Պապ քաղաւորներու մասին կը պարունակէին կարգ մը ժամանակագրական վրէպներ: Ներկայ աշխատութիւնս ճիմնովին կը սրբազէր զանոնք, արդիւնք յաւելեալ պրպագումներու:

Զորոտը զարբ հայ պատմութեան ամենանակասագրական մէկ դարն է, որու մանրամասն եւ ընդարձակ պատմութիւնը, ի մեծ ողբերգութիւն հայ պատմագրութեան, դեռ գրի առնուած չէ:

Այդ պատմութեան գոնէ քանի մը էջերուն ծանօթանալու փորձն է որ կը կատարենք մեր այս գործով:

ՀՐԱՆԳ Գ. ԱՐՄԷՆ

Նորոշումներ (2)